

Palmyre Oomen

De verzelfstandiging van de natuurwetenschap: Theologische en natuurwetenschappelijke achtergronden

▼ *Zelfstandig worden is op eigen benen gaan staan. Dit beeld gaat ook op voor de natuurwetenschap. In de hoge middeleeuwen was het natuuronderzoek ingebed in een gelovig kader. Onder invloed echter van verdere ontwikkelingen in de wetenschap én in de theologie is deze inbedding gaandeweg verdwenen en is de natuurwetenschap een eigenstandige seculiere discipline geworden lós van geloof of ongelooft.*

► Dit artikel vormt tezamen met het hierop volgende een tweeluik. In dit eerste artikel wil ik duidelijk maken langs welke wegen in de loop der eeuwen het natuuronderzoek is weggegroeid van geloof en theologie en geëmancipeerd is tot een zelfstandige discipline, zodat dat de natuurwetenschap zich heden ten dage niet meer begrijpt als behorend tot éniġ ‘theologisch project’¹

In het hierop volgende tweede artikel wordt specifiek ingegaan op hoe deze ontwikkeling gepaard gaat met verschillende positiekeuzes van de kant van geloof en theologie.

Vóór de thomistische synthese

Hoewel het momenteel een wijdverbreid denkbeeld is dat geloof en natuurwetenschap ten diepste onverenigbaar zijn en elkaar niet verdragen, is die inschatting van conflictueuze

---

1 In deze bijdrage maak ik deels gebruik van eerdere publicaties (te vinden op: www.palmyreoomen.nl).

In de 12^e en 13^e eeuw zien we een sterke verwoording van een harmonieus samengaan van geloof en wetenschap.

onverenigbaarheid niet altijd zo geweest. Integendeel. In de 12^e en 13^e eeuw zien we bijvoorbeeld een sterke verwoording van een harmonieus samengaan van geloof en wetenschap, exemplarisch vertolkt door de middeleeuwse filosoof en theoloog Thomas van Aquino (ca.1225-1274).

De harmonie waarvan Thomas' visie getuigt, was overigens zeker geen historisch nulpunt, waarna alles moeilijker werd. Er ging ook heel veel probleembewustzijn en dispuut aan vooraf. Immers ons weten stamt uit het Griekse denken, terwijl ons geloven voortspruit uit joods-christelijke bron. En die twee zijn werkelijk niet identiek. Het Griekse denken is sterk gefocust op de eeuwige, sacrale kosmos en op de relatie van de mens tot de kosmos. Het joods-christelijke denken daarentegen is primair gericht op God en op de relatie van de mens tot God. En waar het Griekse denken vooral gericht is op orde en ordening, is het Bijbelse denken veel meer gericht op Gods levende en vrije relatie tot de wereld.

De vroege kerkgeschiedenis laat uitvoerig zien hoeveel moeite het de toenmalige theologische denkers (de 'kerkvaders') kostte om een brug te slaan tussen het christelijk geloven en het seculiere (Griekse) weten.

Harmonie: geloof en rede hand in hand

Omstreeks de 12^e eeuw kwam hierin een grote doorbraak, omdat toen via de Arabische wereld en na vijftien eeuwen het denken van Aristoteles (384-322 vC) in het christelijke Westen bekend werd. Hoewel Aristoteles evengoed een Grieks denker

was, was zijn filosofie zo anders dan wat eerder vanuit het Griekse denken was opgenomen, dat veel christelijke theologen in Aristoteles' denkwijze en begrippenkader een kans zagen om hun visie op God en op mens en wereld er samenhangend in uit te drukken. Thomas van Aquino is het voorbeeld bij uitstek van een denker die dit praktiseert. Het gevolg van deze 'aristotelische revolutie' was dat geloof en rede door één deur konden, hand in hand konden gaan.

Het gevolg van deze 'aristotelische revolutie' was dat geloof en rede door één deur konden, hand in hand konden gaan.

Thomas ontleent in zijn theologie veel aan Aristoteles, doch steeds op een creatieve manier. Zo maakt Thomas om zijn christelijk-theologische visie op God en wereld te beschrijven uitvoerig gebruik van diens visie dat er vier soorten oorzaken te onderscheiden zijn (waaruit, wat, waardoor en waartoe) en dat de Godheid de 'eerste' is van die oorzaken. Wat betreft het 'waaruit' brengt Thomas hier een fundamentele wijziging in aan, en hij voegt een essentiële andere oorzakelijke relatie toe: God is, zo zegt Thomas, ook en bovenal eerste oorzaak van *het zijn* van de wereld. Bij een moderne lezer doet zo'n uitspraak niet gelijk een bel rinkelen. Toch getuigt deze uitspraak van een uiterst belangrijk theologisch gezichtspunt, en is ze van groot belang voor de relatieve zelfstandigheid van het natuuronderzoek.

Met een prozaïsch voorbeeld van een *film* probeer ik dat te verduidelijken. In een film die getoond wordt, ontrolt zich een heel gebeuren, waarbij verschillende vragen te stellen zijn (Bijvoorbeeld: hoe kwam het dat dat kind van de trap viel? Antwoord: zijn vriendje gaf hem een duw). Maar er is ook een vraag van een andere orde, namelijk: hoe komt het dat die film, dat dat

gebeuren er überhaupt 'is'. Het antwoord op die laatste vraag komt niet uit bij een factor in die film, maar verwijst naar de projector, de *lichtbron*. De filmbeelden danken hun 'bestaan' aan het voortdurend werken van de projector, doordat die als lichtbron hen doet deelhebben aan zijn licht. De beelden hebben wel licht, maar zijn het zelf niet. Dat blijkt overduidelijk op het moment dat de lichtbron stopt, dan blijkt namelijk dat de beelden geen licht hebben van zichzelf – weg zijn ze. Op een analoge manier dankt de wereld *dat ze is* (met alles wat er in die wereld gebeurt) fundamenteel aan de voortdurend scheppende (aan het zijn deelachtig makende) activiteit van God.² En zoals de lichtbron voortdurend actief moet zijn voor het 'bestaan' als zodanig van het filmgebeuren zonder echter een oorzakelijke rol te spelen in het specifieke verloop ervan, zo kan van God als 'eerste zijnsoorzaak' gezegd worden dat God de voortdurend werkzame scheppende oorzaak is voor het zijn van de wereld,³ zonder dat daarmee gezegd hoeft te worden dat God in het gebeuren van de wereld een sturende rol speelt: de lichtbron is geen speler in de film, maar de mogelijkheden-voorwaarde van de film als zodanig.

Theologisch is dit door Thomas gemunte beeld van God als eerste zijnsoorzaak een indringend beeld van Gods scheppende 'inwezigheid' in de wereld, een wereld die er zonder God niet zou zijn. Maar tegelijk laat dit idee van God als eerste zijnsoorzaak het domein van de tweede oorzaken ('in de film') vrij voor wetenschappelijk onderzoek. Het maakt het zoeken naar causale verbanden in het

---

2 Thomas zelf geeft om het in-het-zijn-behouden-worden-door-God te verhelderen als voorbeeld de lichtende zon en het lichtend-zijn van de lucht (*Summa Theologiae* I.104.1).

3 De scheppingsactiviteit van God tot de wereld is dus niet specifiek gesitueerd op tijdstip 'nul', maar is een voortdurende, en ook voortdurend nodige activiteit van God. Waar Thomas in dit verband van God spreekt als 'eerste oorzaak' is dat dus *geen* tijdsaanduiding.

gebeuren van de wereld op geen enkele manier overbodig of futiel.

Zo heeft het natuuronderzoek een eigenstandige en waardevolle plaats, die als zodanig ook theologisch waardevol is. Naast kennis over God die we opdoen *uit de Schrift* (waarin, volgens gelovig inzicht, God zich immers heeft geopenbaard), kunnen we namelijk op een beperkte manier ook kennis opdoen over God *uit de natuur en met onze natuurlijke rede*, aldus Thomas, omdat die natuurlijke wereld (inclusief onze rede) door God geschapen is. Zoals je uit een schilderij, hoe indirect en gebrekkig ook, iets te weten kunt komen van de schilder die het gemaakt heeft.

De bovenstaande analyse van het zijn van de wereld en het zijn van God is daar een voorbeeld van. Thomas benadrukt hierbij dat deze 'natuurlijke' vorm van Godskennis gekenmerkt wordt door onvolkomenheid vanwege het *kwalitatieve* verschil tussen Schepper en schepsel. Immers het zijn van de wereld is een indirecte vorm van zijn (een deelhebben aan het zijn van God, zoals de filmbeelden deelhebben aan het licht van de lichtbron), terwijl God het pure zijn zelf is. Vanwege dit kwalitatieve verschil tussen Schepper en schepsel kunnen we God wel 'vanuit de schepselen' benoemen, maar nooit naar zijn wezen kennen.

Dit idee dat er twee wegen zijn om iets van God te kennen, namelijk 'uit de Schrift/de Bijbel' en 'uit de schepselen', werd later uitgedrukt met het beeld van twee 'Boeken': zowel de Schrift als de Natuur zijn te lezen als een Boek over God.

Dit idee dat er twee wegen zijn om iets van God te kennen, namelijk 'uit de Schrift/de Bijbel' en 'uit de schepselen', werd later uitgedrukt met het beeld van twee 'Boeken': zowel de Schrift als de Natuur zijn te lezen als een Boek over God.

Dit beeld van de twee Boeken komt in dit verhaal nog meerdere malen terug. Als we geloven dat God schepper is, zoals dat in het jodendom, het christendom en de islam beleden wordt, dan is de idee van de kosmos of de natuur als (onvolkomen) beeld van God natuurlijk zeer voor de hand liggend. Dan heeft de natuurwetenschap een legitieme plaats binnen een gelovig kader. Lezen in het Boek van de Natuur is een (ook) religieuze handeling, gericht op het eerbiedig onder de indruk geraken van de altijd groter blijkende macht van God. De psalmist getuigt hiervan, en het boek Job bijvoorbeeld. Gelovige geleerden (Newton bijvoorbeeld, en ook Darwin aanvankelijk) deden in deze sfeer hun onderzoek, en velen doen dat ook nu. Natuurwetenschap als onderzoek naar één van de Boeken van God...

Barsten in de harmonie: nominalisme en deïsme

Maar zo idyllisch bleef het niet. Historisch ondervond dit thomistische huwelijk tussen rede en geloof naast bijval en navolging ook veel kritiek. Er kwamen barsten in de harmonie.

Een eerste zeer fundamentele ommekeer wordt veroorzaakt *vanuit theologische hoek*. De belangrijke plaats die in het thomisme aan de natuurlijke kennis werd gegeven inzake onze Godskennis wordt namelijk fel bestreden door de franciscaner geleerde William of Ockham (1288-1347), vanuit de vrees dat de oneindige afstand tussen God en wereld uit beeld zou verdwijnen. Ockham benadrukt Gods absolute almacht en radicale vrijheid van willen. Gods willen is van niets afhankelijk, en daarom kunnen we geen enkel inzicht hebben in het hoe en waarom van Gods willen en handelen. Op geen enkele manier is God daarom te begrijpen of in te passen in onze begrippen, die slechts menselijke 'namen' zijn (vandaar de benaming *nominalisme* voor deze denkrichting). Het kan dus niet om naar de natuur te kijken en onze rede te gebruiken en daar conclusies over God aan te verbinden. De Natuur

te 'lezen' met de natuurlijke rede vervalt dus als Boek van God, en alleen de Bijbel blijft als Boek over.

Ockhams vrome verzet tegen een theologie die God incorporeert in het denken, krijgt echter ironisch genoeg onbedoeld een aan die vrome bedoeling volstrekt tegengesteld effect. Waar Ockham zegt: 'Over God kun je niet redeneren. God doet dingen in de wereld naar eigen believeen, en wij kunnen dus niet weten wat en waarom', is het effect van deze zienswijze dat je zegt: 'Nou daar hoeven we het hoofd dan ook niet over te breken! Laten we naar de wereld gaan kijken zónder een referentie te maken naar God, want zo'n referentie kan nu eenmaal niet'. Ockhams nadruk op Gods almacht en absolute vrije wil leidt zo tot een manier van kijken naar de werkelijkheid waarin God buiten haakjes wordt gezet. Niet omdat je niet in God gelooft, maar omdat God in het kennen en redeneren geen rol kan spelen. Dus uit piëteit voor de eigenheid en vrijheid van God wordt God zodanig onkenbaar geacht dat dit tot gevolg heeft dat God gevoeglijk uit elk denken over de wereld kan wegblijven. Zo staat het *nominalisme* aan de wieg van het 'methodisch atheïsme' van de moderne wetenschap.⁴

▼

Ockhams vrome verzet tegen een theologie die God incorporeert in het denken, krijgt echter ironisch genoeg onbedoeld een aan die vrome bedoeling volstrekt tegengesteld effect.

Een tweede kink in de kabel komt *vanuit de natuurwetenschap*, en wel speciaal door de mechanica van de grote Engelse wis- en

---

4 Deze zienswijze op het nominalisme en zijn wegbereidende rol voor de seculiere wetenschapsbeoefening is ontwikkeld door de Duitse filosoof-historicus Hans Blumenberg, met name in *Legitimität der Neuzeit* (1966) en *Sekularisierung und Selbstbehauptung* (1974). Zie ook het artikel van André Cloots in dit TGL-nummer.

Het deïsme vertoont in zekere zin een precies omgekeerde reactie als die van het nominalisme.

natuurkundige (maar ook theoloog en alchemist) Isaac Newton (1643-1727). Van grote invloed op het geloven bleek namelijk Newtons' *traagheidswet* te zijn. Deze wet stelt simpel geformuleerd, dat een voorwerp dat met

een bepaalde snelheid voortbeweegt in die beweging *blijft* volharden, tenzij het door krachten van buiten gedwongen wordt in een andere bewegingstoestand over te gaan. Voor het *behoud* van beweging is dus niets of niemand meer nodig, ook God niet. Dit inzicht impliceerde een zeer ingrijpende omslag in het wereldbeeld. God die eerder *overal* in aanwezig gevoeld werd als bewegende kracht, leek ineens buitengewoon ver weg.

Je ziet dan ook na Newton grote reacties opkomen op religieus gebied. Eén daarvan, de voor dit overzicht meest markante, is het zogenaamde *deïsme*, een visie die overigens door Newton zelf fel werd afgewezen. In het deïsme wordt God enkel actief gedacht bij 'het begin', bij de als beginpunt opgevatte schepping van de wereld. God is dan degene die als een perfecte Ontwerper en Ingenieur de wereld zo bedacht en in aanleg in elkaar gezet heeft, dat die wereld daarna volgens de haar door God gegeven wetmatigheden - analoog aan de inzichten van de traagheidswet - kan blijven bestaan en zich ontwikkelen, zonder dat daarvoor verdere hulp van God nodig is. Vandaar de ironische kenschetsing van dit deïstische beeld van God als 'Ingenieur in ruste'. Volstrekt anders dan bij Thomas, krijgt hier spreken over de Schepper als 'eerste oorzaak' dus een tijd-betekenis: God die op tijdstip 'nul' de wereld heeft geschapen en er verder niets meer aan doet en hoeft te doen. Met deze deïstische omslag in het denken wordt 'invloed van God op de wereld' iets negatiefs, een niet of moeilijk te denken 'interventie',

in plaats van (zoals bij Thomas) een permanente bewegende 'inwezigheid' die de wereld bij voortduring doet zijn.

Het deïsme vertoont in zekere zin een precies omgekeerde reactie als die van het nominalisme. Hier geen wending tot de Bijbel, maar juist een zich afkeren ervan. De Bijbel met al die vreemde wonderverhalen is misschien dienstig voor minder ontwikkelde mensen, maar je leert enkel écht iets over God, over de Schepper, wanneer je naar de natuur kijkt en je natuurlijke rede gebruikt, en zo haar door God gegeven wetmatigheden en orde ontdekt.

De natuurwetenschappen hebben God helemaal niet weggedrukt, zeggen de deïsten. Integendeel. Ter vergelijking: wanneer je als kind een autootje maakt dat vanzelf rijdt, is dat veel knapper dan wanneer je een wagentje maakt dat je de hele tijd moet duwen. Zo is ook een God die aan het begin een zodanige wereld maakt, dat die wereld zelf verder kan, in deze zienswijze juist 'groter'.

Maar er zitten ook problemen aan deze visie. God wordt tot een ver en onpersoonlijk principe, dat nauwelijks nog te onderscheiden is van de natuurwetten zélf. Vandaar ook dat deïsme vaak overgaat in atheïsme of in pantheïsme (de visie dat God en Natuur samenvallen). God wordt alleen nog ingebracht als schepper en ordenaar, niet echter in relatie tot verlangen, oordeel, vergeving, vertrouwen, vrede, onrust, genade. God is zo gevoelsmatig erg ver weg. Bovendien wordt een bijzondere openbaring van God in Israël en in Jezus van Nazareth moeilijk denkbaar. Het deïsme houdt alleen een natuurlijke Godskennis over: wat we van God kunnen weten, weten we uit de natuur en van nature. In deze visie zijn het dus de wetmatigheden van de natuur die de duidelijkste verwijzing inhouden naar God, en níet de wonderbaarlijke interventies. Zo wordt theologisch de Natuur boven de Bijbel gewaardeerd als Boek van God (waarbij in de radicale variant de Bijbel zelfs geheel terzijde wordt

geschoven), en wordt in het deïsme alleen nog in wetmatige en onpersoonlijke categorieën over God gedacht.

Bij hedendaagse natuurwetenschappers die een denkbare plaats zoeken voor Gods werkzaamheid ten aanzien van het natuurgebeuren zie je vaak een latente vorm van deïsme. Het lijkt een laatste wijkplaats om niet te hoeven vervallen in atheïsme of pantheïsme.

Emancipatie van de natuurwetenschap uit de theologie: methodisch atheïsme

Frappant is dus dat in de reactie op het harmonisch samengaan van Geloof en Rede (Bijbel en Natuur) er twee diametraal tegenover elkaar staande visies opkwamen: het nominalisme van Ockham waarin alleen de Bijbel als Boek van God wordt gezien en het deïsme waarin alleen de Natuur kennis van God kan opleveren.

De twee zo verschillende stromingen hebben echter beide bijgedragen aan de emancipatie van het natuuronderzoek. Het *nominalisme* plaveide de weg voor een zelfstandige natuurwetenschap op een indirecte manier. Immers het benadrukken van de transcendentie van God, zó dat God op geen enkele manier in ons denken te vangen is, maakte dat de Natuur niet kon dienen als vindplaats of Boek van God. Dit had als onbedoeld gevolg dat God zo tevens irrelevant werd voor het begrijpen van de wereld. Zoals Jos Decorte formuleert: "Aanvankelijk is het 'verborgen-zijn' van God nog het symbool van diens absolute almacht, maar geleidelijk wordt het een alibi voor de mens om zijn volle aandacht aan het natuuronderzoek te wijden, met als argument dat hij nu zelf zijn veiligheid en bestaan moet zien te garanderen".⁵

---

5 Jos Decorte, *De Uitgelezen Plato*, Tielt/Amsterdam: Lannoo/Boom, p. 57.

Voor het *deïsme* op zijn beurt mocht God dan wel de schepper zijn van de natuurwetten, dat verstevigde alleen maar de overtuiging dát er natuurwetmatigheden te vinden zijn in de warboel van gebeurtenissen die de wereld laat zien. En het is aan

de wetenschap te trachten die onderliggende wetmatigheden op te sporen, en niet om zich het hoofd te breken over het 'waarom' van die wetmatigheden. Ook het deïstische beeld dat de wereld met haar wetmatigheden geschapen was door God op een zodanige wijze dat ze verder God niet meer nodig had, effende daarmee de weg voor een zelfstandige wetenschapsbeoefening, los van een theologische inbedding.

▼

God komt in de natuurwetenschap niet voor: noch qua vooronderstelling, noch qua object, noch qua intentie.

Zo hebben beide stromingen die zich keerden tegen de harmonie van de twee Boeken er ieder op eigen wijze aan bijgedragen dat de wetenschap zich als een zelfstandige zaak ging ontwikkelen steeds meer los van geloof en theologie (en daarnaast dat de theologie iedere band met de natuurwetenschappelijke inzichten verbrak - maar daarover meer in het volgende artikel onder 'tweedeling'). De moderne natuurwetenschap verstaat zichzelf dan ook volstrekt niet meer als een theologisch project. God komt in de natuurwetenschap niet voor: noch qua vooronderstelling, noch qua object, noch qua intentie.

Hoezeer ook methodisch gezien terecht, dit neemt niet weg dat met dit '*methodisch atheïsme*' meer uitgezegd wordt dan vaak wordt ingezien. Als het wetenschappelijk voorgeschreven is God uit het verhaal weg te laten, dan is dat enkel zo omdat dat in de praktijk ook zonder problemen lijkt te kunnen. In eerste instantie zou je, in de lijn van Ockham doorredenerende,

denken dat mét het noodgedwongen weglaten van God uit het verhaal, een volledige kennis van de wereld op voorhand uitgesloten is. Immers als de wereldlijke gebeurtenissen deels het effect zijn van Gods onvoorspelbaar en onkenbaar ingrijpen, dan kan onze kennis van de wereld niet anders dan fragmentair zijn. Maar dat blijkt in de wetenschappelijke praktijk zeer mee te vallen, en de gedachte dat het methodisch atheïsme een volledige kennis van de wereld op voorhand uitsluit, is daardoor gaandeweg uit het bewustzijn verdwenen.

Een beroep op God voor de verklaring van de natuurverschijnselen is dus niet alleen methodisch ongewenst, maar (b)lijkt ook inhoudelijk onnodig te zijn. Welnu, dit gegeven werkt diepgaand door in de cultuur: dit onnodig zijn van God is kenmerkend voor het moderne wereldbeeld wanneer en voor zover dat als gesecculariseerd kan worden aangeduid. Kenmerkend voor de 'gesecculariseerde' cultuur is de ervaring of de overtuiging dat de natuur en de geschiedenis te begrijpen zijn in termen van hun eigen samenhangende en natuurlijke te verklaren factoren.

Basisopvatting van de moderne natuurwetenschap is daarmee dat ze in principe alles wat de fysische werkelijkheid betreft kan verklaren zonder een beroep te doen op externe factoren. Dit verleidt sommige hedendaagse fysici ertoe te zeggen dat God afwezig moet zijn omdat er voor een Schepper niets meer te doen is. Voor een groot deel is dat 'overstatement': veel zaken met betrekking tot ontstaan van het universum en tot het ontstaan van leven hebben meer het karakter van *science fiction* dan van *science*. Maar, let wel, dáár de gaten in laten zien is voor de theologie een gevaarlijke strategie. Voor je het weet wordt God weer als gatenvuller ingevoerd!

Het mag duidelijk zijn: deze geëmancipeerde natuurwetenschap beschouwt zich niet als een theologisch project. Ze onderzoekt

de natuur niet tot meerdere eer en glorie van God, maar omdat ze de natuur als natuur, in haar eigen termen, wil doorgronden. Uit het natuuronderzoek en met gebruik van onze natuurlijke rede is verder niets te concluderen - positief noch negatief - over God, al blijft een deïstische interpretatie dat er iets is dat van dit alles de grond is daarbij soms latent een rol spelen. Dit is de visie die veruit dominant is in de wetenschappelijke praktijk en in de zelfbeleving van ongelovige en gelovige natuurwetenschappers.

Vreemde verwantschap

Haaks staande op deze dominante positionering wordt in de laatste decennia soms een besef geëtaleerd van een 'vreemde verwantschap' tussen geloof en natuurwetenschap. Er wordt gewezen op een merkwaardige verschuiving in de onderlinge karakterisering van natuurwetenschap en theologie. De sinds de Verlichting gebruikelijke tweedeling - met aan de ene kant de heldere, objectieve, niet speculatieve maar empirische natuurwetenschap en aan de andere kant de onheldere, subjectieve, niet verifieerbare en wel speculatieve theologie - verliest iets van haar plausibiliteit. En wel doordat de zogenaamde exacte wetenschappen even 'vreemd' aan het worden zijn als de theologie, zo niet vreemder! Te denken is bijvoorbeeld aan de relativiteitstheorie en de kwantummechanica of van Gödels onvolledigheidsstelling in de wiskunde. Het vreemde blijkt uit hierbij veelvuldig gehanteerde 'on'-begrippen als onvoorstelbaar, onvoorspelbaar, onbepaald of onbewijsbaar.

Deze omslag in de exacte wetenschappen heeft bij sommige natuurwetenschappers teweeggebracht dat ze hun vak niet langer verstaan in de beschreven moderne atheïstische zin, maar dat zij opnieuw een parallel zien of zoeken met religieuze thema's en theologisch onderzoek. Interessant is dat er daarbij ook een zekere correlatie te bespeuren valt tussen theologie en natuur-

**De standaard
zienswijze dat de
natuurwetenschap
los staat van geloof,
theologie, Bijbel
en Kerk, wordt
doorbroken waar
de wetenschap
als intrinsiek anti-
gelovig wordt
opgevat.**

wetenschap wat betreft de zaak waarop ze gericht zijn. Waar de natuurwetenschap eerst 'gewoon' de materiele natuur tot object leek te hebben, wijkt nu dit object steeds verder terug. Juist met een dergelijk 'wijkend object' is de theologie echter zeer vertrouwd: van God kunnen we niet weten wat hij is, enkel wat hij *niet* is, zegt Thomas van Aquino, een inzicht dat sterk is uitgewerkt in de zogeheten negatieve theologie.⁶

De vreemde verwantschap tussen natuurwetenschap en theologie biedt verrassende en uitdagende mogelijkheden, maar daarnaast toch vooral ook veel mogelijkheden om slordig en foutief te argumenteren, om te gemakkelijk te springen van het ene onbegrepen naar het andere onbegrepen terrein.

Anti-theïsme

De standaard zienswijze dat de natuurwetenschap los staat van geloof, theologie, Bijbel en Kerk, wordt doorbroken waar de wetenschap als intrinsiek anti-gelovig wordt opgevat. Dus waar het methodisch atheïsme omslaat in een beleden anti-theïsme. Dat is niet de gangbare positie, maar wel een die heden te dage met veel klem naar voren wordt gebracht door de zogeheten 'nieuwe atheïsten', van wie Richard Dawkins wellicht de bekendste is. In hun visie is degene die nu nog vasthoudt aan het 'sprookje van God' eigenlijk de benaming 'wetenschapper' niet waardig. Natuurlijk zit hier een heel speciale kijk onder verstopt op wát een

---

6 Zie het artikel van Frans Maas in dit TGL-nummer.

referentie naar God zou inhouden, zoals bijvoorbeeld geloof in wonderen, goddelijk ingrijpen, gehoorzaamheid in plaats van zelf denken, bijgeloof, gemakkelijk tevreden zijn met een stoplap, enzovoort. Allemaal zaken die niet met geloven gegeven hóeven te zijn, maar dat is nu niet aan de orde. In de anti-theïstische wetenschapsopvatting is gelovig zijn een diskwalificatie. In deze opvatting (die aan de gelovige kant zijn parallel heeft in de overtuiging dat wetenschap intrinsiek tot ongelof leidt) is dus wat je noemt sprake van een conflictueuze relatie tussen weten en geloven. Ze kunnen niet door één deur.

Met enige ironie is op te merken dat in deze anti-positie iets van het oude twee-boekendenken terugkomt. Want nu leert de natuur(wetenschap) ons kennelijk toch weer iets over God, namelijk dat "God bijna zeker niet bestaat".⁷

Dat deze conflictueuze verhouding tussen geloof en wetenschap die nu in de media verreweg de meeste aandacht genereert niet de enige mogelijkheid is, zal blijken in het volgende artikel.

In dit artikel hebben we vanuit het perspectief van wetenschap gezien hoe het natuuronderzoek in de hoge middeleeuwen als onderzoek naar Gods schepping was ingebed in een gelovig kader en vervolgens onder invloed van het *nominalisme* en van Newtons mechanica (uitmondend in *deïsme*) emancipeerde tot een eigenstandige seculiere discipline lós van geloof of ongelof. Het feit dat deze verzelfstandiging doorbroken wordt waar de wetenschap een vreemde verwantschap bespeurt met de theologie en vooral waar ze anti-theïstisch wordt (dan doet ze namelijk opnieuw uitspraken op geloofsgebied), mag duidelijk

---

7 Richard Dawkins, *The God Delusion*, London: Bantam Press, 2006.

maken dat de gangbare autonome positie van natuurwetenschap ten opzichte van het geloof geen onwrikbaar gegeven is, maar onderdeel van een voortgaande culturele ontwikkeling.

In het navolgende artikel verleggen we het perspectief. We zullen daar verschillende posities bezien die er *vanuit geloof en theologie* ingenomen worden ten opzichte van natuurwetenschap. ◀

Palmyre Oomen is theoloog, bioloog en filosoof. Zij promoveerde in Nijmegen op een studie naar de betekenis van de filosofie van A.N. Whitehead voor de theologie. Tot 2013 was zij Thomas More hoogleraar Wijsbegeerte aan de Technische Universiteit Eindhoven en senior-onderzoeker 'Theologie en Natuurwetenschap' aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij is lid van de TGL-redactieraad.

p.oomen@ru.nl